

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇН СХІДНОГО СУСІДСТВА: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ESTIMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL FOR EASTERN EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY COUNTRIES: EMPIRICAL RESEARCH

Почтовюк А.Б.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

У статті викладено результати оцінки динаміки показників, які засвідчують формування чи втрату інноваційного потенціалу країн східного сусідства Євросоюзу. Систематизовано основні проблеми, з якими стикаються економіки країн під час формування інноваційного потенціалу. Визначено, що українська економіка перебуває у найгіршому стані з усіх досліджених. Доведено, що інноваційний потенціал України останні чотири роки безупинно втрачається.

Ключові слова: інноваційний потенціал, науково-технічні розробки, показники розвитку, інновації.

В статье представлены результаты оценки динамики показателей, свидетельствующих о формировании или потере инновационного потенциала стран восточного соседства Евросоюза. Систематизированы основные проблемы, с которыми сталкиваются экономики стран при формировании инновационного потенциала. Определено, что украинская экономика находится в худшем состоянии из всех исследованных. Доказано, что инновационный потенциал Украины последние четыре года непрерывно теряется.

Ключевые слова: инновационный потенциал, научно-технические разработки, показатели развития, инновации.

The article contains results of evaluation of innovative potential indicators for eastern european neighbourhood policy countries. The main problem for the formation of innovative potential were systematized. State of Ukrainian economy estimated as the worst. The authors proved innovative potential of Ukraine is lost continuously the last four years.

Keywords: innovative potential, research and development, development indicators, innovations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інноваційний напрям розвитку економіки задекларовано країнами пострадянського простору ще у 90-ті роки. Необхідність та важливість формування інноваційного потенціалу визнані на всіх рівнях – державному, місцевому та на рівні підприємств. Пройшло багато часу з моменту декларування, проте чи спромоглися країни пострадянського простору сформувати належні умови для інноваційного прориву чи то хоча б поступального розвитку?

Після кризи 2008–2009 рр. відбувається глобальна перебудова економік багатьох країн. Оскільки технічний розвиток або технологічний прогрес як основа глобального економічного зростання вичерпані і в довгостроковій перспективі розвиток промислових технологій буде дуже повільний, то основу інноваційного потенціалу будуть формувати фінансові та організаційні інновації [1, с. 769].

Важливим фактором позитивного інноваційного зростання є час або етап життєвого циклу інновацій. Основну масу прибутку отримує той, хто їх продукує на початковій стадії впровадження, а з часом у процесі розширення масштабів використання інновації рівень її віддачі спадає. Механізми фінансування інноваційного розвитку країн, які є мейнстрімом інноваційного розвитку, не повною мірою відповідають потребам інших країн, які знаходяться на рівні формування інноваційного потенціалу. Для сприяння реформам та трансформаційним процесам у рамках політики східного сусідства Європейський Союз започаткував проект «Східне партнерство», до якого віднесено Азербайджан, Грузію, Вірменію, Молдову, Білорусь та Україну [2, с. 42]. Таким проектом передбачено низку різноманітних програм, які могли би сприяти покращенню інноваційного клімату та зміцненню інноваційного потенціалу цих країн. Однак необхідною умовою фінансування є ефективно використання коштів. Хоч перелічені

країни Європейський Союз об'єднує в один проєкт, проте їх рівень інноваційної привабливості різняться, відповідно, і можливості інноваційного розвитку та ефективного використання коштів також різняться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання сутності та складників інноваційного потенціалу на рівні підприємства розглядаються такими вченими, як Ю. Левицький, Н. Краснокутська, В. Чабан, І. Балабанов, І.Бойко, В. Верба, Л. Гохберг, І. Дежина, І. Яненкова та багато інших. На рівні держави інноваційний потенціал вивчався в працях О. Амоши, В. Андрійчука, В. Гесця, С. Ілляшенка, П. Макаренка, М. Маліка, В. Онєгіної, О. Олійника М. Портера, Р. Солоу, П. Стецюка, К. Фрімена, Л. Федулової, Й. Шумпетера та ін. Однак порівняльного аналізу за групами країн, які знаходяться приблизно в рівних умовах, не здійснювалося.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є оцінка формування інноваційного потенціалу країн східного партнерства Євросоюзу протягом 15 останніх років та можливостей його нарощення. Нашим завданням є не формування рейтингу країн чи надання кількісної оцінки інтегрованому показнику інноваційного потенціалу, а вивчення динаміки показників, які прямо або опосередковано засвідчують формування або втрату інноваційного потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційний потенціал країни визначає її здатність продукувати нарощення валового продукту та такого виду товарів, що будуть мати попит на зовнішніх ринках, тому очевидним є взаємозв'язок сформованого інноваційного потенціалу з темпами економічного зростання. Як показник, що засвідчує ефективність інноваційної діяльності, розглядають темпи приросту продажу продукції. На рівні окремого виду продукції, у процесі виробництва якої застосовуються інновації, такий аналіз є достатньо адекватним. На макроекономічному рівні на темп приросту ВВП впливають й інші чинники, проте з огляду на особливості сучасного споживання, коли покупець щоразу вимагає кращого функціоналу, нового виду товару і т.д., приріст ВВП може свідчити про використання інноваційних технологій у виробництві.

За останні 15 років, тобто з початку XXI ст., найбільші темпи росту реального ВВП в Азербайджані, де економіка зросла у п'ять разів, а середні темпи зростання реального ВВП становлять 11% на рік. Вірменська економіка зросла майже в три рази із середніми темпами нарощення ВВП майже на 7% на рік. Білорусія, Молдова і Грузія мали зростання економіки трохи більше ніж у два рази, а середні темпи приросту ВВП – 4,6–5,6%. Україна з усіх країн східного сусідства має най-

гірші показники розвитку – за 15 років ми збільшили ВВП усього на 35%, а середні темпи зростання становили лише 2,3%. Останні три роки темпи росту ВВП скорочуються в усіх досліджуваних країнах, однак в Україні ця тенденція більш затяжна (починаючи з 2011 р.), і темпи падіння найбільш значні. А це означає, що лише у разі радикальних змін у системі можливий перелом тривалої тенденції. Вважаємо, що саме інноваційний розвиток шляхом формування нової стратегії економічного зростання в рамках парадигми економіки знань дасть таку можливість.

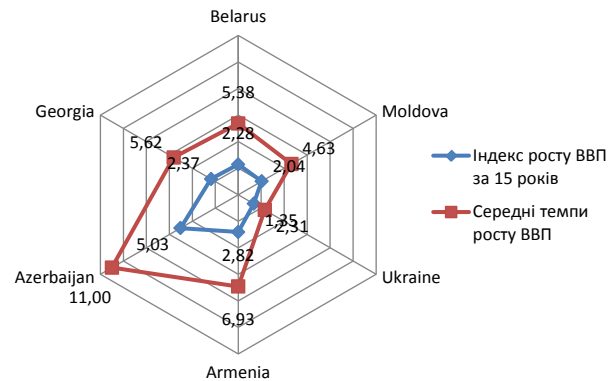

Рис. 1. Оцінка динаміки ВВП

Якщо розглядати структуру доданої вартості країн східного сусідства, то в ній найбільшу частку становлять послуги. У Молдові вони становлять 69,4%, а найменшу – в Азербайджані – 43%. В Україні їх частка 59,7%, у Білорусії та Вірменії – більше 50%. Зазначимо, що сфера послуг потребує специфічного інноваційного продукту, націленого на підвищення якості сервісу, однак такий продукт не є основою економічного зростання і нарощення інноваційного потенціалу в майбутньому. Другою за значимістю галуззю формування доданої вартості є промисловість, хоча її частка становить трохи більше 30% у Білорусії та Азербайджані, 23,6% – в Україні та менше 18% – у Вірменії та Молдові. Структуру доданої вартості країн, у тому числі й України, можна оцінити такою, що мало сприяє стратегічному економічному зростанню країн, не говорячи про стрімке інноваційне зростання.

Додатково вивчимо динаміку експорту (рис. 2), базуючись на тому, що зовнішній ринок є ще більш вибагливим до якості та інноваційності продукту.

Середні темпи приросту експорту в Україні становлять 8,9% на рік, тоді як у Білорусії – 9,8%, у Молдові – 9,4%. Країни, які географічно розташовані даліше від Європейського Союзу, є меншими за Україну в багатьох показниках, а отже, мають менший інноваційний потенціал, демонструють кращий рівень приросту експорту: Вірменія – 12,2%, Грузія – 13,6%, а Азербайджан взагалі 52% (хоча це більше зумовлено продажем нафти та газу, а не інноваційними процесами). І це при тому, що рівень

експорту України є найбільшим порівняно із цими країнами. Відбулася втрата експортних ринків усіх досліджуваних країн у 2009 р., коли світова криза докотилася і до нас. Молдова, Вірменія та Грузія відновили докризовий рівень уже в 2010 р., Україна та Білорусія – у 2011 р. Також зазначимо, що останні три роки Україна, так само як Білорусія та Азербайджан, утрачають зовнішні ринки збуту, що зумовлено, у тому числі, і низьким рівнем інноваційної активності.

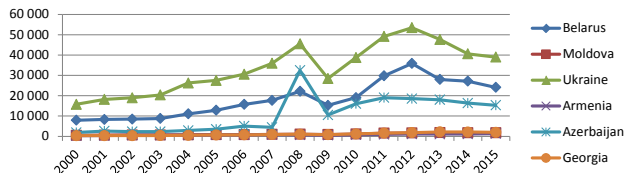

Рис. 2. Динаміка експорту країн східного сусідства

Отже, незадовільний стан розвитку економіки, на нашу думку, зумовлений невикористанням чи недовикористанням інноваційного потенціалу. Можливо, такий стан речей призвів до втрати інноваційного потенціалу України?

Доведено, що зростання впроваджень інновацій на 10 п. п. дає п'ятирічний приріст продуктивності праці на 1,5 п. п. [5].

Основою інноваційної економіки є людина, рівень знань, рівень життя. Людський фактор в інноваційному зростанні прослідкуємо за показниками зростання зайнятості, зростання продуктивності праці та рівня освіченості працюючих.

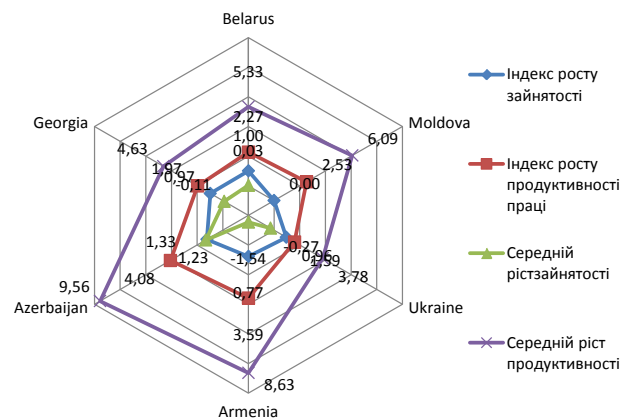

Рис. 3. Оцінка показників людського капіталу

В Азербайджані та Вірменії продуктивність праці зросла більше ніж у 3,6 рази, при цьому в Азербайджані відбулося зростання зайнятих на 23%, а у Вірменії – скорочення на 23%, тому нарощення продуктивності відбулося за рахунок удосконалення процесів виробництва та впровадження інноваційних технологій. Білорусія і Молдова наростили продуктивність у два рази за незмінного рівня зайнятості. Україна і Грузія збільшили продуктивність праці трохи більше ніж у 1,5 рази, що є вкрай незадовільним. Рівень зайнятості у цих країнах за 15 років скоротився

на декілька відсотків. Таким чином, Вірменія використала інноваційний потенціал у сфері організації праці найбільш ефективно, оскільки за незначного зростання зайнятого населення отримала достатнє зростання продуктивності праці. Україна має найгірший стан організації ефективної праці зайнятого населення, у країні спостерігаються скорочення зайнятого населення та найнижчий рівень нарощення продуктивності праці. У країні відсутня мотивація до впровадження інновацій у виробництво і підвищення ефективності праці.

Звичайно, причиною низької ефективності праці могла би бути відсутність належного рівня знань та освіти у населення. Частка населення у віці 20–24 років, яке щонайменше закінчило старші класи середньої школи, становить в Україні 97,4% станом на кінець 2015 р. проти 85,4% у 2000 р. У Грузії – 95% проти 92,9%, у Молдові – 76,2% проти 82,4% в Азербайджані – 74,4% проти 74,3%, у Вірменії – 72,2% проти 40,9%. Однак дипломовані спеціалісти в галузі науки і техніки в Україні становлять 30 % серед чоловіків і лише 14% серед жінок, тоді як у Білорусії 35,2% і 16% відповідно. Така диспропорція є основним фактором втрати інноваційного потенціалу України. Відсутність якісних кадрів технічних напрямів підготовки призведе до неспроможності в майбутньому не просто генерувати інноваційний продукт, а використовувати наявний.

Базою для розвитку інноваційної економіки повинна бути сфера науково-технічних досліджень, і особливо важливо, щоб вона не виходила з поля зору державного та місцевого контролю. Для формування інноваційного потенціалу держава повинна вкладати кошти в наукові розробки. Рівень цих витрат український низький. Для порівняння перерахуємо внутрішні витрати на дослідження і розробки щодо валового внутрішнього продукту. Так, Білорусія в 2015 р. витратила коштів на рівні 0,52% від ВВП, Україна – 0,62%, Вірменія – 0,2%, Грузія – 0,39%, Молдова та Азербайджан – менше 0,01 %. За останні 15 років середньорічний рівень таких витрат в Україні становить 0,92%, проте останні п'ять років спостерігається падіння частки витрат на наукові розробки щодо ВВП. Звичайно, із таким рівнем фінансування наукових розробок значних результатів чекати не доводиться.

Ще сторіччя назад Й. Шумпетер підкреслював фундаментальну роль фінансів у стимулюванні інноваційної діяльності, а саме визначав банківський кредит як грошовий додаток до інновацій. Тому на останньому етапі дослідження важливо відслідкувати доступність кредитних ресурсів для фінансування інноваційних проектів.

Як об'єкт аналізу вибрано відсоткову ставку за довгостроковими кредитами. Так, Білорусія мала відсоткові ставки на рівні 33,5% в 2003 р. та скоротила їх до рівня 3,6%. Середня ставка за 15 років становить 8,1%. Молдова починала шлях зі ставкою 17,6%, а завершила п'ятнадцятилітню

ходу зі ставкою 18,2%. При цьому в 2012–2013 рр. вона впала майже до 6%, однак за 2015 р. виросла до 18,2%. Середня ставка за довгостроковими ресурсами становить 12,1. В Україні рівень відсоткових ставок на ринку довгострокових ресурсів у 2003 р. становив 9,8%, проте на кінець 2015 року – 16,7%. Середня відсоткова ставка за весь період становить майже 12%. Україна останні чотири роки має найвищий рівень відсоткових ставок, тому кредитне джерело фінансування інноваційних проектів із кожним роком стає все менш доступним і все менш вигідним, урахувавши особливості процесу видачі кредиту, в основу якого покладено присвоєння рейтингу позичальнику. Надається кредит лише за умови класу А, отримати який стартаповим проектам узагалі неможливо.

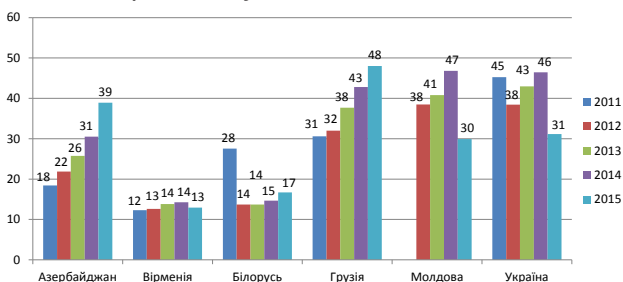

Рис. 4. Динаміка співвідношення наданих кредитів до ВВП

Рівень використаних кредитних ресурсів в економіці кожної країни представлено на рис. 4. Найменше кредитні ресурси використовують Білорусь і Вірменія, маючи при цьому найнижчий рівень відсоткових ставок за довгостроковими кредитами.

Азербайджан та Грузія динамічно нарощують використання кредитів в економічному зростанні, при цьому остання досягла рекордних 48% кредитів у фінансуванні ВВП. Молдова й Україна в 2014 р. використовували кредитів більше 45% від ВВП, однак у 2015 р. їх частка скоротилася до 30%. Основною причиною такої динаміки, на нашу думку, є високі відсоткові ставки, які роблять недоступним кредитне джерело фінансування, у тому числі й інноваційних проектів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, інноваційний потенціал України за останні п'ять років нічим не підкріплювався, тому за такого стану речей інноваційного розвитку країни не буде. Більше того, майбутнім поколінням доведеться закладати фундамент для відновлення інноваційного потенціалу практично з нуля й очікувати віддачі від своїх дій через певний часовий лаг. Низький рівень конкурентності заробітної плати у сфері науково-технічних досліджень, відсутність налагодженого механізму взаємодії цієї сфери з виробничою ланкою скорочують можливості України у формуванні інноваційної економіки.

Очевидним є те, що в Україні повинна змінитися парадигма науково-технічного розвитку та взаємодії структурних елементів суспільства, інноваційних та фінансових інститутів. Повний провал по всіх досліджених показниках доводить, що українська економіка потребує не реформування, а повної трансформації. Без перебудови неможливе ефективне використання коштів Європейського Союзу, так само як і неможливі трансформації без додаткових фінансових ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Olga B. Koshovets. Impact investing as a «basic innovation» for the global economy and finance system post-crisis transformation / Olga B. Koshovets, Igor E. Frolov // Экономика и бизнес. – 2015. – № 9. – С. 769–780.
2. Циганов С.А. Фінансова підтримка ЄС для країн східного партнерства / С.А. Циганов, Техрун Горхмз огли Пашаєв // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 3(03). – С. 41–44.
3. David P., Aghion Ph. (2008). Science, Technology and Innovation for Economic Growth: Linking Policy Research and Practice in «STIG Systems»// MPRA Paper. – № 12096, 3.
4. European Commission. World trends in R&D private investment. Facts and figures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-2347_en.htm.
5. Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/europeaid/regions/eu-neighbourhood-region-and-russia/eu-support-border-cooperation-eu-neighbourhood-and-russia_en.
6. Бетсис П. Cisco: курс на інновації / П. Бетсис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dok.opredelim.com/docs/index-61496.html>.
7. Гнидюк Н.А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н.А. Гнидюк ; за заг. ред. В.Ю. Стрельцова. – К. : Книга плюс, 2010. – 192 с.